

ERIC VOEGELIN:
VEDA A REALITA

Eric Voegelin patrí k tým mysliteľom, ktorí sa pokúšajú znovu premyslieť určujúce motívy, z ktorých vychádza európske filozofické myslenie, a v dialógu s Platónom a Aristotelom osvetliť korene krízy súčasného sveta. Jeho Nová veda o politike (1952) a Poriadok a dejiny (päť zväzkov po roku 1956) sú knihami hľadajúcimi odpoveď na otázku „Ako znovu získať otvorenosť voči realite?“

Keď ma predseda nášho združenia pozval predniesť prednášku na tomto stretnutí, trval na tom, aby to bola prednáška o základných pojmoch. Aby som mu vyhovel, navrhol som ako tému otázku „Čo je politická realita?“

Navrhnutá téma nie je až takou samozrejmovou odpoveďou na požiadavku, ako by sme sa mohli domnievať podľa jej všeobecnosti. Princípy logiky sú najvyššie, už neodvodené tvrdenia, a ak ich už nepoznáme, možno ich urobiť explicitnými analýzou. Základné princípy sú axiómami vedy, nie sú to axiómy reality, ktorú skúma veda. Pozrime sa napr. na veľký výkon pri skúmaní axiómov v našom storočí, pozrime sa na Russellove a Whiteheadove *Principia Mathematica*. V diele *Principia* sa vychádza z danosti matematického poznania. Autori sa pokúšajú preskúmať axiómy známeho stavu vedy a tieto axiómy predstavujú v prvých 43 paragrafoch svojho diela. Vo svetle axiómov potom v ďalších častiach diela analyzujú a nanovo formulujú sériu matematických problémov z hľadiska ich axiomatického obsahu. Ak budeme matematiku a fyziku považovať za modely vedy, nemyslíme, že by bolo vhodné pýtať sa na realitu objektu vo forme prednášky o základných princípoch.

Predpokladajme však, že má zmysel postaviť otázku v tejto forme. Tým sme však prinajmenšom naznačili niečo podstatné o vzťahu politickej vedy k jej objektu – tak isto, ako sme charakterizovali bod, v ktorom sa tento vzťah odlišuje od korešpondujúceho vzťahu v matematike a fyzike.

Aby sme prenikli k tejto podstate a charakteristike, predovšetkým treba zdôrazniť, že v politickej vede nemôžeme uskutočniť to, čo by zodpovedalo axiomatizácii matematiky Russellom a Whiteheadom, pretože niet súboru výrokov politickej vedy, ktorý by sa dal porovnať s matematikou. Ďalej tvrdíme: absencia takéhoto súboru výrokov podstatne vyplýva z osobitých vzťahov medzi vedou a realitou v oblasti politiky, nie je to teda nedostatok, ktorý by sa dal v budúcnosti odstrániť. Ak sa teraz budeme ďalej pýtať, prečo takýto súbor výrokov neexistuje a nemôže existovať – v čom teda spočíva špeciálny charakter vzťahu medzi vedou a realitou, ktorý znemožňuje takýto súbor výrokov, potom pri prvom priblížení môžeme povedať toto: jadrom politickej vedy je noetická interpretácia človeka, spoločnosti a dejín, ktorá prichádza s nárokom kritického poznania poriadku zoči voči poriadku tej spoločnosti, v ktorom sa toto poznanie formuje. Politická veda v zmysle noetického poznania poriadku sa nachádza v špe-

cifickej situácii, v inej ako vedy, ktoré skúmajú vonkajší svet, pretože intendovaný objekt, „politická realita“, je sama štruktúrovaná poznaním, ktoré sa týka tohto objektu.

Charakterizujme hlavné črty tohto špecifického vzťahu.

1. Každý, kto sa pokúša noeticko-kriticky interpretovať poriadok človeka, spoločnosti a dejín, zistí, že táto oblasť je už obsadená inými. Veď každá spoločnosť je konštituovaná seba-chápaním svojho poriadku. Každá historicky známa spoločnosť teda vytvára symboly – mýtické, náboženské, apokalyptické, gnostické, teologické, ideologické atď., prostredníctvom ktorých vyjadruje svoju skúsenosť poriadku. Tieto akty seba-interpretácie, ktoré nachádzame v politickej realite, nazývame ne-noetickými interpretáciami.

2. Ďalšou charakteristikou vzťahu je jeho historická dimenzia. Ne-noetické interpretácie historicky predchádzajú noetické o tisícročia. Prvý známy prípad noetickej interpretácie, prípad, s ktorým sú spojené všetky nasledujúce, sa vyskytol v kontexte helenistickej filozofie. Tu noetické interpretácie dostali meno politickej vedy, *episteme politike*. Ne-noetické interpretácie nielenže predchádzajú noetické v čase, ale po objavení sa noetických interpretácií zostanú aj formou sebainterpretácie spoločnosti, s ktorou sa noetické pokusy vždy konfrontujú. Niet spoločností, kde by konštitutívna sebainterpretácia bola noetická. Táto osobitosť vzťahu nás núti predpokladať, že noetické interpretácie môžu z dôvodov, ktoré vysvetlíme neskoršie, fungovať ako korektív alebo ako dodatok k ne-noetickým interpretáciám, nemôžu ich však nahradiť.

3. Noetická interpretácia nevzniká nezávisle od koncepcie poriadku spoločnosti, ale skôr v kritickom súboji s ňou. Kdekoľvek sa objaví noesis, objaví sa v napätom vzťahu k seba-vedeniu spoločnosti. Pripomeňme si svetodejinné napätia medzi filozofiou na jednej strane a mýtom a sofistickou na druhej strane, medzi filozofiou a teológiou a dnes medzi filozofiou a ideológiou. Opozícia je pôvodom tej diferenciácie, v priebehu ktorej sa noetická interpretácia stane „vedou“ vzťahujúcou sa k politickej realite ako k „objektu“. Táto opozícia je vzájomná, takže reprezentanti ne-noetickej interpretácie nie sú bezmocní zoči-voči objektivizácii zo strany ich noetických kritikov. Nedajú sa bez odporu vmanévrovať do úlohy „objektu skúmania“, naopak, objektivizujú svojich noetických oponentov z hľadiska svojho vlastného poriadku: filozof videný z hľadiska kultu polis sa stáva ateistom, z hľadiska zjavenia sa stáva heretikom, z hľadiska revolučného ideológa sa stáva reakcionárom predstavujúcim konkurenčnú ideológiu.

Termíny „veda“ a „objekt“ som dal do úvodzoviek, pretože z uvedených charakteristik vzťahu je jasné, že ide o dvoj- alebo trojvrstvový fenomén interpretácií a že tieto vrstvy nielen že sú nad sebou, ale sa aj navzájom interpretujú. Keby sme z tohto komplexného fenoménu mohli oddeliť tú alebo onú vrstvu ako „vedu“ alebo „objekt“, zaplietli by sme sa do otázok takéhoto druhu: Patrí noetická interpretácia v dôsledku svojej genetickej príbuznosti ako pojem poriadku k realite, ktorej by mala byť náprotivkom? A alternatívne, majú tie isté princípy generickej príbuznosti so seba-interpretáciou schopnosť pozdvihnúť seba-interpretáciu vedy do hodností vedy? V tomto okamihu nie je nič jasné okrem toho, že s týmto fenoménom nemôžeme narábať podľa modelu vzťahu vedy a objektu, ako ho chápú prírodné vedy.

I keď fenomén je zložitý, analýza ho môže objasniť. Ak je dnes také ťažké pochopiť, že otázky „Čo je politická veda?“ a „Čo je politická realita?“ potrebujú objasnenie, dôvod musíme nájsť v pojmovej konfúzii, ktorá je charakteristická pre epochu ideológií. V ideologickej klíme našej epochy sa z termínu *veda* stal *topos*, ktorý má prispieť k prestíži istej skupiny ne-noetických interpretácií sociálneho poriadku. Nech sa už pozrieme na staršie ideológie – na progre-

sivizmus osvietenstva, na pozitivizmus a marxizmus 19. storočia – alebo na novšie, ideológie, na nemecký historizmus, americký behaviorizmus, či na najnovšie produkty, na post-stalinský „vedecký komunizmus“ sovietskej ríše, všetky majú nepochybne charakter ne-noetickej seba-interpretácie. Ich reprezentanti by s pohrdaním odmietli podozrenie, že sa angažovali v noetickej interpretácii v zmysle klasickej filozofie, avšak stále si nárokuje na charakter „vedy“.

V tejto situácii, ktorá je na jednej strane určená dominantným modelom vedy a objektu a na druhej strane scientistickými pretenziami ideológií, sa zdá, že nemá nijaký zmysel riešiť otázku „politické vedy“ frontálnym útokom na nominálnu definíciu. Nemá zmysel definovať politickú vedu prostredníctvom metód alebo tém, politická veda neexistuje ako súbor tvrdení a princípov, pretože takto by sme len akceptovali neužitočný model vedy a objektu. A ešte menší zmysel má nechať sa vtiahnuť do ideologickej debaty o tom, ktorý z týchto nárokov na titul *vedy* by mohol byť oprávnený. Musíme si uvedomiť, že takáto debata je diletantizmom epigónskych ideológov, musíme ju zanechať a obrátiť sa k veci samej.

Aby som minimalizoval možnosť podnietiť sterilnú diskusiu o tom, čo je politická veda, zaviedol som termín „noetická interpretácia“, ktorý má označiť vec, s ktorou máme do činenia. Je to napätie v politickej realite, ktoré núti ísť za seba-pochopenie spoločnosti k noetickej interpretácii, a preto tlačí sociálnu realitu do pozície objektu.

REPREZENTÁCIA A REALITA

Politická veda trpí ťažkosťou, ktorej pôvod je v samotnej povahe jej ako vedy o človeku v historickej existencii. Človek totiž nečakal, až mu vedy vysvetlia jeho život, a keď teoretik pristúpi k sociálnej realite, nachádza pole už obsadené tým, čo by sme mohli nazvať seba-interpretáciou spoločnosti. Ľudská spoločnosť nie je len faktom alebo udalosťou vo vonkajšom svete, ktorú pozorovateľ môže študovať podobne ako prírodný fenomén. A aj keď vonkajškovosť je jednou z jej dôležitých zložiek, ľudská spoločnosť je ako celok malým svetom, *cosmionom*, osvetlená zvnútra významom ľudskými bytosťami, ktoré ju kontinuálne vytvárajú a udržiujú ako spôsob a podmienku svojej sebarealizácie. Ľudská spoločnosť je osvetlená prostredníctvom rozvinutého symbolizmu s rozličnými stupňami kompaktnosti a diferenciacie – od ritu, cez mýtus až k teórii – a tento symbolizmus ju osvetľuje významom, pokiaľ sprístupňuje vnútornú štruktúru takéhoto *cosmionu*, vzťahy medzi jeho členmi a skupinami členov, ako aj existenciu ako celok, a tak robí transparentným mystérium ľudskej existencie. Seba-osvetľovanie spoločnosti prostredníctvom symbolov je integrálnou časťou sociálnej skupiny, môžeme dokonca povedať, že je jej podstatnou časťou, pretože prostredníctvom takejto symbolizácie členovia spoločnosti spoločnosť zakúšajú ako niečo viac ako náhodu alebo účelový spolok, zakúšajú ju ako svoju ľudskú podstatu. A naopak, symboly vyjadrujú skúsenosť, že človek je plne človekom v dôsledku svojej participácie na celku prekračujúcom jeho partikulárnu existenciu, v dôsledku svojej participácie na *xynon*, na spoločnom, ako to nazýval Herakleitos, prvý európsky mysliteľ, ktorý tento pojem rozlíšil. Dôsledkom je, že každá ľudská spoločnosť má chápanie seba samej prostredníctvom variety symbolov, niekedy veľmi diferencovaných symbolických jazykov, a to nezávislých od politickej vedy, a že takéto seba-chápanie historicky o tisícročia predchádza vznik politickej vedy, *episteme politike* v aristotelovskom zmysle. Politická veda teda nezačína s *tabula*

rasa, na ktorú môže zapisovať svoje pojmy, začína nevyhnutne bohatým komplexom seba-interpretácie spoločnosti a postupuje kritickým objasnením sociálne už predtým existujúcich symbolov. Keď Aristoteles písal svoju *Etiku* a *Politiku*, keď vytváral svoje pojmy polis, ústavy, občana, rozličných foriem vlády, spravodlivosti, šťastia, nevymýšľal tieto termíny a nedával im ľubovoľné významy, skôr preberal symboly, ktoré našiel vo svojom sociálnom okolí, starostlivo skúmal ich rozmanité významy v obyčajnej reči a usporadúval a objasňoval tieto významy podľa kritérií svojej teórie.

Tieto predbežné poznámky v nijakom prípade nevyčerpávajú špecifickú situáciu politickej vedy, pokiaľ však ide o naše bezprostredné ciele, sú dostatočné. Dovolia nám vyvodit' teoretické závery, ktoré zasa môžeme aplikovať na problém reprezentácie.

Keď teoretik uvažuje o svojej vlastnej situácii, nachádza sa zoči-voči dvom súborom symbolov: sú tu symbolické jazyky vytvárané ako integrálna časť sociálneho cosmionu v procesoch jeho seba-osvetľovania a sú tu symbolické jazyky politickej vedy. Obidva súbory sa k sebe vzťahujú, pretože druhý súbor bol vytvorený z prvého v procese, ktorý sme provizórne nazvali kritickým objasňovaním. V priebehu tohto procesu niektoré symboly prítomné v realite vynecháme, pretože ich v činnosti vedy nemôžeme použiť, iné symboly zasa v teórii vytvoríme pre kriticky adekvátny opis symbolov, ktoré sú časťou reality. Keď napríklad teoretik opisuje Marxovu ideu ríše slobody, ktorú má nastoliť komunistická revolúcia, ako imanentistickú hypostázu kresťanského eschatologického symbolu, vtedy je symbol „ríša slobody“ časťou reality, je časťou sekulárneho hnutia, ktorého sú časťou marxistické hnutia, kým termíny ako „imancitizmus“, „hypostáza“ a „eschatológia“ sú pojmami politickej vedy. Termíny použité v opise sa nevyskytujú v realite marxistického hnutia, kým symbol „ríša slobody“ je neužitočný v politickej vede. Nie sú tu teda dva súbory termínov s rozličnými významami a nie je to ani jeden súbor termínov s dvoma rozdielnymi súbormi významov, skôr tu existujú dva súbory symbolov, ktoré sa v rozsiahlych oblastiach prekrývajú. Ba čo viac, symboly v realite sú samé do značnej miery výsledkom objasňujúceho procesu, takže tieto dva súbory sa veľmi často k sebe približujú, pokiaľ ide o ich významy, a niekedy dokonca dosahujú identitu. Táto komplikovaná situácia je nevyhnutne zdrojom nejasností, osobitne zdrojom ilúzie, že symboly používané v politickej realite sú teoretickými pojmami.

Táto znejasňujúca ilúzia nanešťastie hlboko rozložila súčasnú politickú vedu. Bez váhania napr. hovoríme o „zmluvnej teórii vlády“ alebo o „teórii suverenity“ alebo o „marxistickej teórii dejín“, pričom v skutočnosti je pochybné, či vôbec niektorú z týchto takzvaných teórií možno považovať za teóriu v kritickom zmysle. Rozsiahle dejiny „politickej teórie“ prinášajú expozície symbolov, v ktorých je vlastne veľmi málo teoretického. Takáto nejasnosť dokonca rozbíja mnohé z toho, čo sa v politickej vede dosiahlo už v antike. Pozrime sa napr. na takzvanú zmluvnú teóriu. V jej prípade sa ignoruje fakt, že Platón podal prenikavú analýzu zmluvného symbolu. Nielenže stanovil jeho neteoretický charakter, ale skúmal aj skúsenosť, ktorá bola jeho základom. Ba čo viac, zaviedol technický termín *doxa* pre triedu symbolov, ktorej príkladom je „teória zmluvy“, aby ich tak odlíšil od symbolov teórie. Dnes teoretici nepoužívajú termín *doxa* pre tieto ciele a ani nevytvorili nijaký jeho ekvivalent – toto rozlíšenie sa stratilo. Namiesto toho prišiel do módy termín „ideológia“ a ten sa v istom zmysle vzťahuje k platónskej *doxa*. Avšak práve tento termín sa stal ďalším zdrojom nejasností, pretože pod tlakom toho, čo Mannheim nazval *všeobecným podozrením z ideológie*, sa jeho význam rozšíril tak, že pokrýva všetky typy

symbolov používaných vo vetách o politike, vrátane symbolov teórie samej. Dnes existuje mnoho politických vedcov, ktorí by dokonca platónsko-aristotelovské *episteme* nazvali ideológiou.

Ďalším symptómom takejto nejasnosti sú určité návyky v diskusiách. Mnohokrát sa v diskusiách o politických témach stáva, že študent – a nemusí to byť len študent – sa ma spýta, ako by som definoval fašizmus, socializmus alebo niečo podobné. A temer vždy som musel toho, kto sa takto pýtal – a kto zrejme si z vysokoškolského štúdia odniesol dojem, že veda je niečo ako sklad definícií – prekvapiť uistením, že necítim povinnosť pustiť sa do takýchto definícií, pretože hnutia toho typu spolu s ich symbolizmami sú časťou reality, že teda definovať možno len pojmy, a nie realitu, a že je teda veľmi pochybné, či symbolické jazyky, o ktorých hovoríme, možno objasniť do tej miery, že by sa dali používať vo vede pre poznávacie účely.

Teraz sme si už dostatočne pripravili pôdu na to, aby sme mohli pristúpiť k problému reprezentácie ako takej. Predchádzajúce reflexie mám mali objasniť, že táto úloha nebude vôbec jednoduchá, pokiaľ skúmanie má byť v súlade s kritickými štandardami hľadania pravdy. Starostlivo musíme odlíšiť teoretické pojmy a symboly, ktoré sú časťou reality, pri prechode od reality k teórii musíme precízne definovať kritériá, ktoré používame pri procese objasňovania, a kognitívna hodnota výsledných pojmov musí byť preverená tým, že ich umiestnime do väčších teoretických kontextov. Takto načrtnutá metóda je vlastne spôsobom, akým postupoval Aristoteles.

Z anglického originálu E. Voegelin: *The New Science of Politics*. The University of Chicago Press 1987, s. 27-31; E. Voegelin: *Anamnesis*. University of Missouri Press, Columbia and London 1990, s.143 – 146 preložil František Novosád.